

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/6

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Некоторые теоретико-правовые вопросы
рецепции публичного права в
национальную правовую систему
- 12 **YOUNAS AMMAR**
SADIKOV MAKSUDBOY
ABDULAJONOVICH
Tech law in central asia: approach to technological
progress of the 4th industrial revolution
- 17 **UMAROV BEKZOD AZAMATOVICH**
Davlat boshqaruvini nomarkazlashtirish
konsepsiyasida prinsiplarning tutgan o'рни
- 24 **МУКУМОВ БОБУР МЕЛИБОЙ УГЛИ**
Проблемы нормативного регулирования
предпринимательской деятельности
в Республике Узбекистан

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 32 **HOSHIMXONOV AHROR MO'MINOVICH**
Hukumat faoliyatini pandemiya sharoitida
tashkil qilish va huquqiy tartibga solish
masalalariga oid mulohazalar
- 39 **MUHAMMADIYEV ULUG'BEK ISLOMOVICH**
XAYITOV XUSHVAQT SAPARBAYEVICH
Qonun ustuvorligini ta'minlashda zamonaviy
mexanizmlarning yaratilishi

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 47 **IMOMOV NURILLO FAYZULLAYEVICH**
O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining
yangi tahriri loyihasida "fuqarolik qonunchiligi"ga
oid yangiliklarning ilmiy-nazariy tahlili
- 57 **SAIDOV MAQSUDBEK NORBOYEVICH**
Mas'uliyati cheklangan jamiyati ishtirokchilarining
umumiy yig'ilishini chaqirish va bu toifadagi
nizolarni hal qilishning ayrim masalalari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 66 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi
- 74 **QUTLIMURATOV FARXAD QALBAYEVICH**
Qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs kreditorlarining huquqlarini himoya qilish mexanizmlarining umumiy tavsifi
- 81 **BAKHRAMOVA MOKHINUR BAKHRAMOVNA**
Absence of jurisdiction and consequences in arbitral proceedings
- 88 **IBROHIMOV AZIMJON ABDUMO'MIN O'G'LI**
Korporativ niqoblarni olib tashlash konsepsiyasi va uni O'zbekiston korporativ huquqida takomillashtirish masalalari
- 96 **ФАЙЗИЕВ ШУХРАТ ХАСАНОВИЧ**
Правовые основы экологической политики государства: система, классификация и проблемы кодификации законодательства
- 107 **MAXKAMOV DURBEK NEMATOVICH**
O'simlik dunyosini muhofaza qilishda jamoatchilik nazoratini huquqiy ta'minlash masalalari
- 114 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAEVICH**
The role of social partnership in setting standards for the protection of the natural environment (legal aspect)
- 124 **MAMAYEVA MAKBAL NURJANOVNA**
Организационные аспекты обеспечения независимости института адвокатуры в Узбекистане: проблемные аспекты
- 131 **URALOV SARBON SARDOROVICH**
Sud qarorlarining preyditsial ahamiyati
- 137 **MALLAYEV NORMAMAT RAMAZANOVICH**
ERGASHEV BAHODIR ABDURASULOVICH
Advokatlik faoliyatini tashkil etishning nazariy-huquqiy asoslari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

143 **XUDAYKULOV FERUZBEK XURRAMOVICH**
Ekologiya sohasidagi jinoyatlar obyektiv belgilari
va o'ziga xos xususiyatlari: tahlil va taklif

153 **SALOXOVA SARVINOZ SADRIDDIN QIZI**
Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab
chiqqan voyaga yetmaganlarning post-
penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashni
takomillashtirish

162 **MAMAJANOV ABORRBEK
MIRABDULLAYEVICH**
Ayrim xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunlarida
o'zboshimchalik uchun javobgarlik

170 **ANORBOYEV MURODJON
RAXMANQUL O'G'LI**
Tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga
aralashish jinoyatining umumiy tavsifi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

176 **БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА**
Соглашение о признании вины как
гарантия обеспечения прав личности
в уголовном процессе

184 **PRIMOV BAXTIYOR OLIM O'G'LI**
Dastlabki tergovda qo'llanilayotgan axborot-
kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi
va umumiy tavsifi

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

192 **EGAMBERDIYEV DILSHOD ALISHEROVICH**
Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish
vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalari
ahamiyati va tushunchasi

200 **КОЗАКОВ БЕКЗОД АБДУЛБОКИЕВИЧ**
Принцип добрососедства между
государствами в современном междуна-
родном праве

209 **SUVANOV SARDOR BAXADIROVICH**
Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida
inson huquqlariga oid ayrim masalalar

UDC: 343.2(042)(575.1)
ORCID: 0000-0002-0942-5641

AYRIM XORIJIY MAMLAKATLAR JINOYAT QONUNLARIDA O'ZBOSHMCHALIK UCHUN JAVOBGARLIK

Mamajanov Abrorbek Mirabdullayevich,
Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi,
e-mail: mamajanovabror2001@gmail.com

Annotatsiya. Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad yurtimizda yashayotgan har bir insonning farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoit yaratishdan iborat. Qabul qilinayotgan barcha qonunlar fuqarolarning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini, sha'ni, qadr-qimmatini, ozodligini himoya qilishga qaratilgan. Islohot islohot uchun emas, avvalo inson uchun, inson manfaatlarini ta'minlash uchun xizmat qilishi kerak. Jinoyatchilikdek ijtimoiy salbiy hodisa esa jamiyat rivojiga, islohotlarning borishiga to'sqinlik qiladi. Unga qarshi kurash amaldagi qonunlarga qat'iy rioya qilinganidagina kutilgan samarani berishi mumkin. Huquqiy-demokratik davlatning vazifalaridan biri jamiyat a'zolarining qonunlarga rioya etishlarini ta'minlash, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning bu boradagi mas'uliyatini oshirish, fuqarolarni tashqaridan bo'ladigan xavf-xatar va tazyiqlardan muhofaza qilishdan iboratdir. Mamlakatimizda sud-huquq sohasini demokratik asosda yanada isloh etish, mustahkamlash va erkinlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan tizimli ishlarda parlamentning alohida o'rin tutganini ta'kidlash zarur. Ana shu davrda parlament tomonidan qabul qilingan 30 ga yaqin qonunchilik hujjatlari qonun ustuvorligini ta'minlash, sud hokimiyati mustaqilligini mustahkamlash, inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishda huquqni muhofaza qilish tizimining samaradorligini oshirishda muhim omil bo'ldi.

Kalit so'zlar: jinoiyat huquqi, o'zbochimchilik, jinoiy javobgarlik, ma'muriy javobgarlik, jazo.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА САМОУПРАВСТВО В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Мамажанов Аброрбек Мирабдуллаевич,
самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Основной целью осуществляемых в республике реформ является создание условий для комфортной жизни каждого человека. Все принимаемые законы направлены на защиту прав и свобод, законных интересов, чести, достоинства, свободы граждан. Реформа должна служить не для реформ, а прежде всего для человека, обеспечения человеческих интересов. А такое социально негативное явление, как преступность, препятствует развитию общества, проведению реформ. Борба с ним может дать ожидаемый эффект только при строгом соблюдении действующего законодательства. Одной из задач правового демократического государства является обеспечение соблюдения законов членами общества, повышение ответственности правоохранительных органов за это, защита граждан от опасностей и притеснений со стороны. Необходимо отметить особую роль парламента в осуществляемой в нашей стране системной работе по дальнейшему реформированию, укреплению и либерализации судебно-правовой сферы на демократической основе. За этот период около 30 законодательных актов, принятых парламентом, стали важным фактором обеспечения верховенства закона, укрепления независимости судебной власти, повышения эффективности правоохранительной системы в надежной защите прав и свобод человека.

Ключевые слова: уголовное право, самоуправство, уголовная ответственность, административная ответственность, наказание.

RESPONSIBILITY FOR ARBITRARINESS IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF SOME FOREIGN COUNTRIES

Mamajanov Abrorbek Mirabdullaevich,
Independent applicant of Tashkent State University of Law

Abstract. *The main goal of the reforms carried out in the republic is to create conditions for a comfortable life for every person. All adopted laws are aimed at protecting the rights and freedoms, legitimate interests, honor, dignity, and freedom of citizens. Reform should serve not for reforms, but above all for a person, to ensure human interests. And such a socially negative phenomenon as crime hinders the development of society and the implementation of reforms. Fighting it can give the expected effect only with strict observance of the current legislation. One of the tasks of a democratic state governed by the rule of law is to ensure the observance of laws by members of society, increase the responsibility of law enforcement agencies for this, and protect citizens from dangers and harassment from outside. It is necessary to note the special role of the parliament in the systematic work carried out in our country to further reform, strengthen and liberalize the judicial and legal sphere on a democratic basis. During this period, about 30 legislative acts adopted by the parliament have become an important factor in ensuring the rule of law, strengthening the independence of the judiciary, increasing the efficiency of the law enforcement system in the reliable protection of human rights and freedoms.*

Keywords: *criminal law, arbitrariness, criminal responsibility, administrative responsibility, punishment.*

Milliy huquqni xorijiy mamlakatlarning huquqiy tizimlari bilan qiyosiy o'rganish uning afzalliklarini aniqlash va sohani rivojlantirish istiqbollarini chuqurroq anglab yetishga yordam beradi.

Qonun loyihalarini xorijiy huquqiy amaliyot bilan har tomonlama chuqur qiyosiy tahlil qilish asosida ularni muhokama etish, tayyorlash ishlarini sifat jihatidan yanada yuqori bosqichga ko'tarish darkor.

A.Saidov ta'kidlaganidek, "qiyosiy-huquqiy tadqiq etish, bir tomondan, chet elda asosiy muommoni hal qilishda o'zini oqlagan foydali omillarning barchasini aniqlashga ko'maklashsa, boshqa tomondan xorij tajribasining salbiy tomonlarini, u yoki bu huquqiy yechimlarning samarali emasligini hisobga olish uchun imkoniyat yaratadi" [1, 36-37-b]. Darhaqiqat, qiyosiy huquqshunoslik mavjud milliy huquqning nisbiyligini aks ettirgan holda milliy qonunchilikni rivojlantirish istiqbollarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi [2, 52-b].

Quyida ushbu me'zonlarga asoslangan holda xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunlari tahliliga e'tibor qaratamiz.

Avvalo, o'zboshimchalik uchun jinoyat tarkibini belgilash va uning turlari me'zoni bo'yicha jinoyat qonunlarining tahlilini yoritish. Mazkur me'zon bo'yicha xorijiy mamlakatlarni to'rtta guruhga ajratish mumkin:

birinchi guruh – o'zboshimchalik uchun yagona jinoyat tarkibi belgilangan davlatlar (Rossiya

Federatsiyasi, Latviya, Moldova, Armaniston, Ozarbayjon, Turkmaniston, Tojikiston, Qirg'iziston, Gruziya, Bolgariya, Mongoliya);

ikkinchi guruh – o'zboshimchalik bilan bog'liq qilmishlar uchun bir nechta jinoyat tarkibi belgilangan davlatlar (Belarus Respublikasi, Ukraina, Gretsiya, Daniya, Finlandiya, Qozog'iston, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi);

uchinchi guruh – o'zboshimchalik uchun jinoiy javobgarlik nazarda tutilmagan davlatlar (Shvetsiya, Angliya);

to'rtinchi guruh – "o'zboshimchalik" deb nomlangan alohida jinoyat tarkibi mavjud bo'lmagan, ammo uning ayrim shakllari uchun javobgarlik nazarda tutilgan davlatlar (Polsha, Germaniya Federativ Respublikasi, Shveysariya, Ispaniya, AQSh).

Birinchi guruh. Qayd etish lozimki, O'zbekiston Respublikasi bilan bir xil huquqiy tizimdagi MDHga a'zo aksariyat davlatlarda "o'zboshimchalik" deb nomlangan yagona jinoyat tarkibi mavjud va deyarli o'xshash. Mazkur holat MDHga a'zo mamlakatlar jinoyat qonunlarining 1996-yilgi MDH mamlakatlari uchun Model Jinoyat kodeksiga asosan ishlab chiqilganligi bilan bog'liqdir.

1996-yilda MDH mamlakatlari uchun Model Jinoyat kodeksida o'zboshimchalikni o'zining haqiqiy yoki faraz qilingan huquqini fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga ko'p miqdorda zarar yoki jiddiy ziyon yetkazadi-

gan tarzda o'zboshimchalik bilan amalga oshirish sifatida tavsiflash, shuningdek, mazkur qilmishni zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib sodir etganlik uchun javobgarlik belgilash tavsiya etildi (317-modda) [3]. Ammo, qayd etish joizki, ushbu fikr jinoyat kodekslarining birortasida ham to'liq hajmda hisobga olinmadi.

Jumladan, 1999-yil apreldan boshlab kuchga kirgan Latviya Jinoyat kodeksi 279-moddasining 1-qismida boshqa shaxs, davlat muassasasi yoki o'zini o'zi boshqarish organi tomonidan qonuniyligiga e'tiroz bildirilgan holda biron-bir harakatni o'zboshimchalik bilan, normativ hujjatda belgilangan tartibni buzib sodir etish, agar ushbu qilmish oqibatida ancha miqdorda zarar yetkazilgan bo'lsa, jinoiy javobgarlik nazardatutilgan [4, 262-b]. Ko'rib turganingizdek, Model Jinoyat kodeksida ko'p miqdorda zarar yetkazish jinoyat tarkibining zaruriy belgisi sifatida belgilangan bo'lsa, Latviya da ancha miqdorda zarar yetkazish qilmishni jinoyat sifatida baholash uchun yetarli ekanligi tasdiqlangan.

Rossiya Federatsiyasi (keyingi betlarda RF) JK 330-moddasida o'zboshimchalik uchun javobgarlik belgilangan bo'lib, unga ko'ra, har qanday harakatni qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjatda belgilangan tartibga xilof ravishda bahslashish orqali o'zboshimchalik bilan sodir etish tashkilot yoki fuqaroga jiddiy ziyon yetkazilishiga sabab bo'lsa [5], o'zboshimchalik deb baholanadi. RF JK 330-moddasida belgilangan norma Model Jinoyat kodeksida belgilangan tavsiyalarga nisbatan mos keladi va ushbu qilmish ko'p miqdorda zarar yetkazilgan taqdirda jinoyat sifatida baholanadi. Ammo, RF JKda ham Model JKdan farqli ravishda o'zboshimchalik orqali davlat manfaatlariga zarar yetkazilishi inobatga olinmagan.

Ikkinchi guruh. MDHga a'zo davlatlar orasidan Belarus Respublikasi va Ukrainada o'zboshimchalik uchun javobgarlik boshqa a'zo davlatlardan farq qiladi, ya'ni ushbu davlatlarning JKlarida mazkur masalaga doir ikkita jinoyat tarkibi mavjud.

Jumladan, 1999-yilgi Belarus Respublikasi JKda o'zboshimchalik uchun javobgarlik 383-moddada nazarda tutilgan bo'lib, unga ko'ra, o'zining haqiqiy yoki faraz qilingan huquqini o'zboshimchalik bilan amalga oshirish huquqiy hujjat bilan belgilangan tartibni buzib sodir etish va fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlana-

digan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga ko'p miqdorda zarar yoki jiddiy ziyon yetkazishga sabab bo'lgan qilmish o'zboshimchalik [6], deb topiladi. Belarus Respublikasi jinoyat qonunida zo'rlik ishlatish belgisi o'zboshimchalikning javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlar tarkibiga kiritilmagan, ammo zo'rlik ishlatib sodir etilgan o'zboshimchalik uchun javobgarlik JKning alohida moddasida belgilangan (384-modda). Zo'rlik ishlatib sodir etilgan o'zboshimchalik to'g'risidagi norma dispozitsiyasida shartnoma majburiyatlarini bajarish, yetkazilgan zararni qoplash, qarz, jarima, neustoyka yoki penyani to'lashga majburlash, zo'rlik ishlatish, mol-mulkni nobud qilish yoki unga shikast yetkazish yoxud jabrlanuvchining huquqlariga jiddiy ziyon yetkazishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish bilan qo'rqitish orqali amalga oshirilishi va tovlamachilik belgilari mavjud bo'lmazligi lozimligi belgilangan.

Ukraina JKda o'zboshimchalik harakatlarining mazmuni mavhum tarzda bayon etilgan, unga ko'ra, qonuniyligiga ayrim fuqaro yoki korxona, muassasa, tashkilot tomonidan e'tiroz bildirilayotgan biron-bir harakatlarni qonunga xilof ravishda o'zboshimchalik bilan sodir etish o'zboshimchalik deb topiladi (356-modda) [7].

Belarus Respublikasidagi kabi Ukrainada ham fuqarolik-huquqiy majburiyatlarini bajarish yoki bajarmaslikka majburlash uchun jinoiy javobgarlik o'rnatilgan (355-modda). Mazkur moddada majburlash deganda, shartnoma, bitim yoki boshqa fuqarolik-huquqiy majburiyatlarini bajarish yoki bajarmaslikni jabrlanuvchi yoki uning yaqin qarindoshlariga zo'rlik ishlatish, ularning mol-mulkini nobud qilish yoki unga shikast yetkazish bilan qo'rqitib talab qilish tushuniladi. Alohida qoida sifatida qilmishda tovlamachilik belgilarining mavjud bo'lmazligi zarurligi belgilangan.

O'zboshimchalik jinoyatini tahlil qilishda Qozog'iston jinoyat qonuni ham o'ziga xos xususiyatlarga egaligini qayd etish joiz. 2014-yil 3-iyulda qabul qilingan va 2015-yil 1-yanvardan kuchga kirgan Qozog'iston JKda ikkita moddada o'zboshimchalik bilan bog'liq qilmishlar uchun javobgarlik nazarda tutilgan: 1) JK 389-moddasi – o'zboshimchalik; 2) JK 390-moddasi – mas'ul davlat lavozimlarida bo'lgan mansabdor shaxs yoki vakolat beriladigan hokimiyat vakolatini o'zboshimchalik bilan o'zlashtirish [8].

O'zboshimchalikning (389-modda) tavsiflashi O'zbekistondagi o'zboshimchalik jinoyati tavsifi bilan o'xshash, ya'ni qonunda belgilangan qoidaga zid ravishda haqiqiy yoki faraz qilingan huquqlarni o'zboshimchalik bilan amalga oshirish o'zboshimchalik deb topiladi. Ammo, ushbu jinoyat uchun javobgarlikning O'zbekistondagi holatdan quyidagi farqli jihatlari mavjud:

birinchidan, Qozog'iston JK 389-moddasi birinchi qismida nazarda tutilgan jinoyat formal tarkibli jinoyatdir, O'zbekistonda esa ushbu qilmish moddiy tarkibli jinoyat hisoblanadi. Ya'ni, ushbu qilmish fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga ko'p miqdorda zarar yoki jiddiy ziyon yetkazilishiga sabab bo'lgan taqdirda jinoyat sifatida baholanadi;

ikkinchidan, O'zbekistonda o'zboshimchalikning jazoni og'irlashtiruvchi holatlarning differentsiyasi qilinmagan, Qozog'istonda esa 389-modda to'rtta qismdan iborat va jazoni og'irlashtiruvchi holatlar nazarda tutilgan;

uchinchidan, yuqorida qayd etilganidek, Qozog'istonda mas'ul davlat lavozimlarida bo'lgan mansabdor shaxsning yoki vakolat berilgan hokimiyat vakolatini o'zboshimchalik bilan o'zlashtirish uchun alohida javobgarlik belgilangan (JK 390-moddasi).

O'zboshimchalik harakatlarining xususiyatini mavhum tavsiflash faqat Latviya va Ukraina jinoyat qonunlarida qo'llanilgan, Qozog'iston, O'zbekiston va Belarus jinoyat kodekslariga ko'ra, o'zboshimchalik deganda avvalgidek o'zining haqiqiy yoki faraz qilingan huquqlarini o'zboshimchalik bilan amalga oshirish tushuniladi.

Uchinchi guruh. Yuqorida qayd etilganidek, ayrim davlatlarda o'zboshimchalik uchun javobgarlik nazarda tutilmagan.

Jumladan, Shvetsiya jinoyat qonunida aybdorning o'zboshimchalik harakatlari shaxsning mulkiy huquqlariga qarshi qaratilgan tajovuzlardan biri sifatida qaraladi. Mazkur jinoyatning zaruriy maqsadi sifatida shaxsiy huquqni tiklash yoki boshqa shaxsga uning huquqlarini amalga oshirishga to'sqinlik qilish belgilanadi. Bunda zo'rlik ishlatish yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish jinoyatning muqarrar belgilari hisoblanmaydi. Shuning uchun bo'lsa kerak, qonun chiqaruvchi mazkur qilmishlarni shaxsga qarshi jinoyatlar to'g'risidagi bobga kiritgan.

Angliya jinoyat qonunining haqiqiy yoki faraz qilingan huquqini amalga oshirish to'g'risidagi qoidalar alohida diqqatga sazovordir. Huquqning mavjudligiga havola qilish mol-mulkni olib qo'yishga qaratilgan muayyan harakatga qonuniy tus beradi – "bu yerda jinoyat huquqi bo'yicha ham, fuqarolik huquqi bo'yicha ham jazoga loyiq bo'lgan biron-bir huquqbuzarlik sodir etilmaydi". K.Kenin havola qilgan 1915 va 1926-yilgi sud qarorlarida huquqning mavjudligiga insofli bo'lishi lozimligi va buning eng yaxshi isboti bo'lib mol-mulk ochiqdan-ochiq olib qo'yilgani xizmat qilishi belgilangan. Insofli ishonch nainki yuridik, balki faktik asosga ham tayanishi lozim.

Angliya jinoyat huquqining o'zboshimchalik harakatlarini zo'rlik ishlatish yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib sodir etish to'g'risidagi qoidalar ham boshqa mamlakatlar jinoyat qonunchiligining shunga o'xshash qoidalaridan farq qiladi. Ularga muvofiq biron kimdan mol-mulkni olib qo'yishga urinishning oldini olish uchungina emas, balki mol-mulk egasidan olib qo'yilganidan keyin uni qaytarish uchun ham zo'rlik ishlatishga yo'l qo'yiladi. Ammo, mulkiy nizolarni zo'rlik ishlatish yo'li bilan mustaqil hal qilish mumkinligi to'g'risidagi bu qoidalar faqat ko'char mulkka nisbatan tatbiq etiladi, mazkur yo'l bilan ko'chmas mulkni egallab olish mumkin emas.

Demak, Shvetsiya va Angliya jinoyat qonunchiligida boshqaruv tartibiga qarshi jinoiy tajovuz sifatidagi o'zboshimchalik tarkibi amalda mavjud emas. Angliya huquq tizimining pretsedent huquqi bilan bog'liq o'ziga xosligi shunda ham namoyon bo'ladiki, agar shaxs o'zining haqiqiy yoki faraz qilingan huquqini amalga oshirayotib ruxsat etilgan zo'rlik ishlatish chegarasidan chiqqan bo'lsa, shaxsga qarshi jinoyatlar to'g'risidagi normalar qo'llaniladi. Agar jabrlanuvchiga muayyan zarar yetkazilgan, ammo subyekt o'zida huquqning mavjudligiga vijdonan ishongan bo'lsa, jinoiy javobgarlik kelib chiqmaydi. Boshqa mamlakatlardan farqli o'laroq, o'zboshimchalik harakatlari yoki unga o'xshash harakatlar (majburlash) uchun jinoiy javobgarlik hatto jinoyat qonunining shaxsga qarshi jinoyatlar to'g'risidagi bo'limida ham mavjud emas. Shunday qilib, o'zboshimchalik harakatlariga o'xshash bo'lgan qilmishlar Angliya qonunchiligi bo'yicha faqat majburiyatlarga doir munosabatlar sohasida mavjud bo'lib, shaxsga qarshi qilmishlar orasida ham, boshqaruv tarti-

biga qarshi qilmishlar orasida ham nazarda tutilmaydi.

Shvetsiyada o'zboshimchalik faqat egalik huquqidan zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatmasdan qonunga xilof ravishda mahrum qilish, shuningdek, egalik huquqini o'zboshimchalik bilan tiklash bilan bog'langan. Bunda mazkur harakatlarni amalga oshirishning qonunga xilof tartibi ham ko'rsatib o'tilgan bo'lsa-da, ustunlik shaxsning mulkiy huquqlariga berilgan va shunga asoslangan holda jinoyatlar g'arazgo'ylik maqsadini ko'zlamaydigan mulkka qarshi tajovuzlar guruhiga kiritilgan.

To'rtinchi guruh. Mazkur guruhga mansub davlatlarda o'zboshimchalik uchun jinoiy javobgarlik alohida belgilanmagan bo'lsa-da, uning ayrim shakllari jinoyat qonuni bilan kriminalizatsiya qilingan.

Jumladan, O'zboshimchalik uchun alohida javobgarlik Ispaniya jinoyat qonunchiligida ham mavjud emas, bu yerda faqat uning o'ta xavfli shakllari, xususan, majburlash (172-moddasi) va o'z huquqini noqonuniy amalga oshirish (455-moddasi) jinoiy jazoga loyiq deb topilgan [9]. Ispaniya qonunchiligidagi o'z huquqini qonunga xilof ravishda amalga oshirish O'zbekiston Respublikasi JKdagi o'zboshimchalik jinoyatining tarkibiga o'xshab ketadi. Ispaniya JK 455-moddasi sud hokimiyatiga qarshi jinoyatlar to'g'risidagi bo'limda joylashtirilgan va unda "o'z huquqini amalga oshirish uchun qonunga xilof yo'ldan borib, zo'rlik ishlatish, qo'rqitish yoki ashyolarga nisbatan kuch ishlatish" uchun javobgarlik nazarda tutilgan. Qurol yoki boshqa xavfli predmetlar ishlatish o'ta xavfli deb e'tirof etiladi va yanada og'ir jazo tayinlashga sabab bo'ladi. Moddaning mazmuniga ko'ra, harakatlar zo'rlik ishlatish xususiyatiga ega ekanligiga qaramay, asosiy bevosita obyekt o'z huquqini amalga oshirish tartibi hisoblanadi.

Majburlash (Ispaniya JK 172-moddasi) qonun chiqaruvchi tomonidan shaxsning erkinligiga qarshi jinoyatlar to'g'risidagi bo'limga kiritilgan. Agar o'z huquqini qonunga xilof ravishda amalga oshirish, eng avvalo, uni sud yo'li bilan amalga oshirish tartibini buzgani va biron-bir mol-mulkka qaratilgani uchun qonunga zid hisoblansa, majburlash "vakolatli bo'lmagan shaxs" tomonidan boshqa shaxsga nisbatan sodir etiladi. Aybdor shaxs, Ispaniya JK 172-moddasiga muvofiq, "boshqa shaxsga qonun bilan taqiqlanmagan muayyan harakatlarni

bajarishga kuch ishlatib xalaqit berishi yoki uni o'z xohishiga zid ravishda qonuniy yoki qonunga xilof harakatlarni sodir etishga majburlashi" lozim. Agar majburlash "shaxs o'z asosiy huquqlari va erkinliklarini amalga oshirishi"ga to'sqinlik qilgan bo'lsa, yanada og'ir jazo belgilanadi.

AQShning Namunaviy JKda ham o'zboshimchalik uchun emas, balki majburlash uchun javobgarlik nazarda tutilgan (215.5-moddasi). Bunda shaxs "o'zga shaxsning harakatlari erkinligini unga zarar yetkazadigan tarzda qonunga xilof ravishda cheklaydi" [10, 135-b].

1967-yilgi Nyu-York shtatining JKda majburlash shaxsning boshqa biron-bir shaxsni muayyan harakatlarni bajarishga zo'rlik ishlatish yoki mol-mulkiga ziyon yetkazish bilan qo'rqitib, qonunga xilof ravishda majburlashdan iborat bo'lgan aybli harakatlari sifatida tavsiflangan (136.60-§) [11, 138-139-b].

AQSh Namunaviy JKning "Talon-toroj va unga turdosh tajovuzlar" deb nomlangan bo'limi 223.1-moddasining 2-bandida mavjud huquqqa havola qilish, ya'ni biron kim vijdonan ish ko'rib, o'zida mavjud mol-mulk yoki xizmatga bo'lgan huquqqa yoki u mazkur mol-mulkni egallash yoki uni tasarruf etish huquqiga ega ekanligiga havola qilgan holda, shu harakatlarni sodir etgan bo'lsa, talon-toroj uchun jinoiy ta'qibga qarshi himoya uchun ijobiy asos hisoblanishi ko'rsatib o'tilgan [12, 149-b].

Er (yoki xotin) xotining (yoki erining) mol-mulkini olgani faqat aybdor jabrlanuvchi bilan birga yashamay qo'ygan bo'lsagina, talon-toroj qilish deb hisoblanadi.

O'zboshimchalik uchun javogarlilik belgilangan davlatlarni ularda tajovuz qilinadigan jinoyat obyektining turlari bo'yicha ham tasniflash mumkin [13], jumladan, tajovuz obyekti turli davlatlarda quyidagilar hisoblanadi:

1) davlat boshqaruvi tartibini muhofaza qiluvchi ijtimoiy munosabatlar (RF, Latviya, Belarus Respublikasi, Ukraina, Armaniston, Ozarbayjon, Gruziya, Turkmaniston, Tojikiston, Qirg'iziston, Bolgariya, Mongoliya, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi);

2) davlat xavfsizligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Moldova);

3) sud hokimiyatining daxlsizligi va shaxsning erkinligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Ispaniya);

4) shaxsning erkinligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Gretsiya);

5) ijtimoiy boshqaruv va jamoat tartibini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Finlyandiya);

6) mulk huquqining daxlsizligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Shvetsiya, AQSh).

Jazoni og'irlashtiruvchi holatlar va ularning turlari bo'yicha to'xtaladigan bo'lsak, Ukraina, O'zbekiston va Belarus Respublikalarida o'zboshimchalik to'g'risidagi normada mazkur qilmishning javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgilarini nazarda tutmagan, bundan tashqari, O'zbekiston va Belarus JKda ko'p miqdorda zarar yetkazish o'zboshimchalik jinoyatining muqarrar belgisi sifatida qayd etilgan va ko'p miqdordagi zarar tushunchasi aniqlashtirilgan [14, 21-b].

Latviya JKda o'zboshimchalikning og'ir oqibatlar kelib chiqarishi, qilmishni takroran sodir etish, bir guruh shaxs bo'lib sodir etish, shuningdek, qurol yoki portlovchi moddalarni qo'llab sodir etish bilan tavsiflanadigan o'ta agressiv shakllari kriminalizatsiya qilingan va bu, umuman olganda, jazoni og'irlashtirish uchun imkoniyat yaratgan [15, 9-b.].

Ukraina va Belarus qonun chiqaruvchisi qarz majburiyatlarini bajarishga majburlash uchun javobgarlik belgilash va uni o'zboshimchalik to'g'risidagi norma bilan bitta bo'limga joylashtirish orqali o'ziga xos nuqtayi nazarni namoyon etgan [16]. Shuningdek, majburlashning javobgarlikni og'irlashtiruvchi turlari – zo'rlik ishlatib yoki uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan majburlash (Belarus Respublikasi JK); o'ldirish yoki badanga og'ir shikast yetkazish bilan qo'rqitib, hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lmagan zo'rlik ishlatish bilan bog'liq holda sodir etilgan yoki ko'p miqdorda zarar yetkazgan yoki boshqa og'ir oqibatlarga sabab bo'lgan majburlash (Ukraina) nazarda tutilgan.

O'zboshimchalikning javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda sodir etiladigan tarkiblari Latviya JKda quyidagicha belgilangan: o'zboshimchalik jinoyatini takroran yoki oldindan til biriktirgan bir guruh shaxs bo'lib yoki zo'rlik ishlatish yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib yoxud ko'p miqdorda zarar yetkazgan holda sodir etish.

Shu moddaning 3-qismida javobgarlikni og'irlashtiruvchi alohida holat – o'zboshimchalik jinoyatini qurol yoki portlovchi moddalarni qo'llab sodir etish uchun javobgarlik nazarda tutilgan.

Demak, xorijiy mamlakatlarda o'zboshimchalik uchun jazoni og'irlashtiruvchi quyidagi holatlar belgilangan:

- takroran sodir etish (Latviya, Moldova);
- ikki yoki undan ortiq shaxsga nisbatan sodir etish (Moldova);
- zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib sodir etish (Qozog'iston, Latviya, Belarus Respublikasi);
- oldindan til biriktirgan guruh tomonidan sodir etilishi (Qozog'iston, Latviya);
- uyushgan guruh tomonidan sodir etilishi (Belarus Respublikasi, Moldova);
- og'ir oqibatlarga sabab bo'lish (Qozog'iston, Ukraina, Moldova);
- qurol yoki portlovchi moddalarni qo'llash orqali sodir etish (Latviya, Moldova, Ispaniya);
- o'ldirish yoki badanga og'ir shikast yetkazish bilan qo'rqitish orqali sodir etish (Ukraina, Moldova);
- hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lmagan zo'rlik ishlatish orqali sodir etish (Ukraina, Moldova);
- hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lgan zo'rlik ishlatish orqali sodir etish (Moldova);
- mulkni yo'q qilish orqali sodir etish (Moldova);
- juda ko'p miqdorda zarar yetkazish (Moldova) va h.k.

Bizningcha, o'zboshimchalik harakatlari uchun javobgarlik to'g'risidagi jinoyat-huquqiy normani belgilashda ayrim xorijiy mamlakatlarining ijobiy tajribasini hisobga olish maqsadga muvofiq. Xususan, o'zboshimchalikning ijtimoiy xavflilik darajasini hisobga olgan holda, mazkur qilmish uchun jinoiy javobgarlik belgilashda uning jazoni og'irlashtiruvchi holatlarni ajratish, bunda jazoni og'irlashtiruvchi holatda jinoyat sodir etish uchun amaldagi sanksiyaga qaraganda og'irroq jazolarni belgilash yo'li bilan turli shakllarda sodir etiladigan o'zboshimchalik uchun javobgarlikni differentsiatsiya qilish mumkin [17].

Xorijiy davlatlar jinoyat qonunlarini rag'batlantiruvchi normalarning belgilanishi me'zoni bo'yicha tahlil qilayotganda, mamlakatimiz jinoyat qonunida 2001-yildan yarashuv instituti joriy etilganligini va 2009-yildan o'zboshimchalikka nisbatan ham yarashuv institutini qo'llash imkoniyati yaratilganligini alohida qayd etish joizdir [18]. Shuni qayd etish kerakki, Polsha JKda "o'zganing ko'char mulki yoki mulkiy huquqini o'zining eng yaqin kishisiga zarar yetkazgan holda

o'zlashtirish"da ifodalanadigan o'zboshimchalik harakatlari uchun ham javobgarlik nazarda tutilgan [19]. Shu narsa diqqatga sazovorki, bunda jinoyat ta'qib qilish faqat jabrlanuvchining arizasiga binoan amalga oshiriladi. Shunday qilib, Polsha JKga muvofiq o'zboshimchalik harakatlari xususiy tushdagi jinoyatlar (Aut-ragsdelikte) qatoriga kiradi va ularni ta'qib qilishga faqat jabrlanuvchining arizasiga ko'ra kirishiladi, ammo keyinchalik ommaviy ayblov tartibida amalga oshiriladi va yarashuv bilan tugallanishi mumkin emas [20]. Xususiy tushdagi jinoyatlar bo'yicha ishlarni yuritish jabrlanuvchining arizasidan qat'iy nazar ta'qib qilinadigan jinoyatlar to'g'risidagi ishlar uchun belgilangan umumiy qoidalarga bo'ysunadi, bunda shikoyat berish yo'li bilan jinoyat ta'qib qo'zg'atgan shaxs ishda faqat fuqaroviy da'vogar sifatida ishtirok etishi mumkin. Shuningdek, Bolgariya JKga muvofiq, o'zboshimchalik haqidagi norma tegishli davlat organlarining ogohlantirishidan keyin shaxs haqiqiy holatni darhol tiklagan bo'lsa, u jazoga tortilmaydi. Ammo, shaxs o'zboshimchalik jinoyatini takroran sodir etgan holda mazkur qoida amal qilmaydi.

Yuqorida qayd etilgan normalardan, xususan, Bolgariyada mavjud bo'lgan ijobiy tajribadan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi JK 229-moddasini quyidagi tahrirdagi qism bilan to'ldirish maqsadga muvofiq:

"Basharti shaxs jinoyat sodir etilgandan so'ng, jinoyat oqibatlarini darhol bartaraf etgan va jinoyatni ochishga yordam bergan bo'lsa, unga nisbatan qamoq yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qo'llanilmaydi."

Ta'kidlash lozimki, jinoyat qonunchiligiga mazkur qo'shimchaning kiritilishi jinoyat sodir etib, sodir etilgan jinoyatning oqibatini tezda anglab yetgan holda, jinoyat oqibatlarini darhol bartaraf etgan shaxsga nisbatan adolatli jazo tayinlanishini ta'minlaydi, jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lmagan alternativ jazo turlarini qo'llash

imkoniyatini kengaytiradi. O'z navbatida, mazkur qo'shimchaning JKga kiritilishi mamlakatimizda jinoyat qonunini liberallashtirish yo'nalishida amalga oshirilayotgan jinoyat-huquqiy siyosatdagi izchil islohotlarning uzviy davomi bo'lib xizmat qilishi, shubhasiz.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunlarini o'zboshimchalik uchun javobgarlik masalasi bo'yicha normativ va funksional tahlil qilish ularni bir necha me'zonlar bo'yicha farqlanishini ko'rsatdi. Bunday me'zonlar qatoriga jinoyat qonunida o'zboshimchalik uchun jinoyat tarkibini belgilash va uning turlari; tajovuz qilinadigan jinoyat obyektining turlari; jinoyat oqibatining inobatga olinishi; jazoni og'irlashtiruvchi holatlar va ularning turlari; jazoning og'irligi va alternativ jazolar; rag'batlantiruvchi normalarning belgilanishi kabi me'zonlarni kiritish mumkin.

Jinoyat qonunlarining tahliliga ko'ra, o'zboshimchalik uchun jinoyat tarkibini belgilash va uning turlari me'zoni bo'yicha xorijiy mamlakatlarni to'rtta guruhga ajratish mumkin.

O'zboshimchalik uchun javogarlilik belgilangan davlatlarni ularda tajovuz qilinadigan jinoyat obyektining turlari bo'yicha ham tasniflash mumkin, jumladan, tajovuz obyekti turli davlatlarda quyidagilar hisoblanadi: 1) davlat boshqaruvi tartibini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (RF, Latviya, Belarus Respublikasi, Ukraina, Armaniston, Ozarbayjon, Gruziya, Turkmaniston, Tojikiston, Qirg'iziston, Bolgariya, Mongoliya, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi); 2) davlat xavfsizligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Moldova); 3) sud hokimiyatining daxlsizligi va shaxsning erkinligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Ispaniya); 4) shaxsning erkinligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Gretsiya); 5) ijtimoiy boshqaruv va jamoat tartibini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Finlyandiya); 6) mulk huquqining daxlsizligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar (Shvetsiya, AQSh).

REFERENCES

1. Saidov A.Kh. Comparative Jurisprudence (basic legal systems of modernity): Textbook for universities. Moscow, 2000, pp. 36-37.
2. Sokolova O.B. Arbitrariness: criminal and legal characteristics: Diss. cand. jurid. sciences'. Ivanovo, 2001, p. 52.

3. Model Criminal Code for the CIS countries // Information Bulletin of the IPA of the CIS member States. 1996, No. 10, p. 206.
4. Criminal Code of the Republic of Latvia. St. Petersburg, 2001, p. 262.
5. The Criminal Code of the Russian Federation. Law of June 13, 1996, No. 63-FZ. // www.zakon.ru
6. The Criminal Code of the Republic of Belarus. Minsk, 1999, p. 232.
7. The Criminal Code of Ukraine (dated April 05, 2001). Kharkiv, 2001.
8. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (with amendments and additions dated 07.11.2014). // www.zakon.kz
9. The Spanish Criminal Code of 1995 / Edited by N.F.Kuznetsova, F.M.Reshetnikov. Moscow, 1998, pp. 59, 141.
10. The Exemplary Criminal Code of the United States of 1962. The official project of the Institute of American Law. Moscow, 1999, p. 135.
11. The Criminal Code of the State of New York of 1967 // Criminal law of the USA: Collection of normative acts Edited by N.D.Kozochkin. Moscow, 1996, pp. 138–139.
12. The Exemplary Criminal Code of the United States of 1962. The official project of the Institute of American Law. Moscow, 1999, p. 149.
13. Salomat N. Comments on the comparative analysis of the experience of foreign countries in the field of victimological prevention of violent crimes against the person // Review of law sciences. 2020, No. 4.
14. Niyozova S. S. Legal Conditions For The Lawfulness Of Necessary Defense // The American Journal of Political Science Law and Criminology. 2021, T. 3. No. 01, pp. 21–29.
15. Kh K. F. Extreme cruelty is as the way of committing crime of murder: theoretical-practical problems and their solutions // European Journal of Research. <https://journalofresearch.info/>–Vienna, Austria. 2019, T. 4, No. 10, pp. 8–11.
16. Kh K. F. Objective signs of the intentional killing by a way endangering other people's lives: theoretical-practical problems and their solutions // Materials of the XV International scientific and practical Conference Scientific horizons // Sheffield. Science and education LTD/–Sheffield, England, 2019, T. 12, pp. 119–123.
17. Allanova A. Leaving and entering illegally the Republic of Uzbekistan (instructions and specific features) Review of law sciences. 2018, T. 2, No. 2, pp. 29.
18. Abzalova K. M. et al. Some matters of imposition of punishment for preparation for premeditated murder in the criminal code of the Republic of Uzbekistan International Journal of Legal Studies (IJOLS). 2018, T. 4, No. 2, pp. 159–167.
19. Altiev R. Subjective Signs of the Crime of Fraudulent Looting of Property in the Criminal Law of the Republic of Uzbekistan // Psychology and Education Journal. 2021, T. 58, No. 1, pp. 1145–1155.
20. Vokhid S. Specific aspects of motivation and purpose in the quantification of career fraud crime. Review of law sciences, 2020, No. 4.